

ПРИЮТИТЕ НА ИДНОТО

Сн. Николай Генов
Худ. оформление: Таня Дечева, Николай Генов

ПРЕКРАСНИЯТ НОВ СВЯТ В РОМАНА „КЛОНИНГИ“

НА ВЕСЕЛА ЛЮЦКАНОВА

Елена Борисова

Институт за литература при Българската академия на науките

Задачата на настоящия доклад е да проследи емпиричните и рационални пътища на човешкото познание и тяхната адекватност в романа на Весела Люцканова „Клонинги“. Фокусът ще бъде поставен върху няколко въпроса: Как функционира човешкото познание? Склонни ли сме да пренебрегнем човешкото в името на науката? Материализирането на двойника (клонинг) позволява на науката да разшири своите познания за света. Натрупаните знания на героите в романа утвърждават тяхната индивидуалност, въпреки че са продукт на неестествено „творение“ и съществуване.

Ключови думи: съвременна българска литература, научна фантастика, емпирично, рационално, клонинги, индивидуалност

The current report aims to follow the empirical and rational ways of human knowledge and their adequacy, through the characters in the science fiction novel “Clones” by Vesela Lyutskanova. We focus on several issues: How is the human knowledge functioning? Are we willing to ignore humanity for the sake of science? The double’s (clones) materialization is made possible through technology and becomes a scientific means to expand its knowledge of the surrounding world. The accumulated knowledge of the characters in the novels affirms their individuality, despite their unnatural “creation” and existence.

Keywords: contemporary Bulgarian literature, science fiction, empirical, rational, clones, individuality

Човек не е формула, той не се изразява
единствено с нуклеинови киселини.

(из „Клонинги“, В. Люцканова)

Човечеството се намира в нова ера на предизвикателствата. Напредъкът на генетиката като наука направи възможно не само определянето на наследствените характеристики, но и коригирането на генни аномалии. Откакто науката достигна до

извода, че живият организъм не е проста изява на генетична информация, а резултат от сложно взаимодействие на генома с възможностите за развитие, предлагани от средата, тя с бързи темпове навлезе в неговите пространства с желанието да го усъвършенства и да подобри качеството му на живот.

Романът на Весела Люцканова „Клонинги“ (1975) посочва крайността на генното инженерство, а това провокира редица въпроси относно полезността на подобен тип *революция*. Кой може да отсъди доколко новите форми на живот ще служат на човешкото добруване? Кой ще контролира генетичните експерименти? Кой ще има полза и ще изпитва на гърба си, пряко и косвено, жестоките последици от тях? Това са важни морални, етични и религиозни проблеми, които са свързани с фундаменталната природа на човешкия живот, с достойнството и ценността на всяко отделно човешко същество.

Идеята за клонирането изминава дълъг път от фантазиите на Олдъс Хъксли за идентични бебета, масово производство в лабораториите, и се реализира в наши дни до репродуктивно и терапевтично клониране. Първото се осъществява чрез разделяне на ембриона (получават се идентични близнаци, носещи генетична информация и от майката, и от бащата) или чрез соматично-клетъчен ядрен трансфер, за който става въпрос и в романа на Весела Люцканова, реализиращ се посредством „премахване на ядрото от соматична клетка на един индивид и поставянето му в яйцеклетка, чието ядро е отстранено.“ (Робъртсън 1994: 6) Получената клетка се стимулира по химически или електрически път на делене. При достигане на нужната степен на развитие клонираният ембрион се имплантира в матката. Другият начин на клониране е терапевтичното клониране (ембрионално клониране). Неговата цел е създаването на стволови клетки, които могат да бъдат специализирани за развитието на различни видове органи и да се използват за целите на трансплантацията.“ (Янкуловска 2013: 156)

Весела Люцканова навлиза в полето на наука, която вече е постигнала клонирането, макар и само на животни, няколко десетилетия пред това. Първият биологичен опит за клониране на живи същества е направен през 30-те години на миналия век. „През 1938 Ханс Спеман (Германия) използва ядро от ембрион на саламандър за създаване на идентичен близък.“ (Христова 2009: 121)

През 50-те години Робърт Бригс и Томас Кинг клонират попови лъжички от клетки на жабешки ембрион на ранен стадий на развитие, а през 90-те години е оповестено раждането на овцата Доли – първия бозайник, клониран от клетки на

възрастно животно по метода ядрен трансфер. Но това не е най-голямото постижение, свързано с развитието на биорепродуктивните технологии, защото през 1978 г. в Англия се ражда първото бебе в епруветка – Луиз Браун. Това са само малка част от научните постижения, които са станали обществено достояние.

Съвременният учен, който е посветен на фундаментална наука, неуморно „крои“ структури, твърди М. Николчина в своето изследване „Човекът-утопия“ (1992) и „складира теории, без да е наясно дали те някога ще послужат – дали ще се появят „клиенти“, които да ги облекат.“ (Николчина 1992: 14) М. Николчина говори за своеобразна „конструкторска позиция“, чиято задача е да навлезе в сферата на наличното и да го направи факт. С богоподобен жест той поема върху себе си функциите на природата, тъй като е убеден в нейната ограниченост като Конструктор. Конструкторската нагласа е „научността“, от която се отгласква научната фантастика. Благодарение на тази свобода, изразявана най-често като неограниченост във времето и пространството, научната фантастика има възможност да изследва философски и морални проблеми.

Творящият светове фантаст от позицията на Конструктора пренасочва съзнанието ни към този непосредствен наглед към заобикалящата ни действителност, който пренасочва пространството и времето по такъв начин, че обърква границите между действителното и фантомното, намесва се в основанията на живота, „опитва се да намекне за нечовешки форми на мислене и наред с въплътяването на конструкторските амбиции в това „правене“ на вселени твърде често (...) конструкторската позиция на критицизъм и технологическо дръзновение задава и проблематиката на произведението.“ (Николчина 1992: 16)

Още в романа на Мери Шели „Франкенщайн, или новият Прометей“ (1818) Конструкторът изоставя изграждането на света и с богоподобен размах се концентрира върху създаването на „жив организъм“. В произведението на Хърбърт Уелс „Островът на д-р Моро“ (1896) също се сблъскваме с тази конструкторска намеса в работата на природата, която този път се опитва да постави животните на едно биологично стъпало с човека. Зверочовеците се превръщат в гротескова карикатура на болните научни амбиции на лекар, който се стреми към безсмъртие посредством своите експерименти. Тук предмет на експеримент не са само животните, но и хората, които са избрани да поддържат реда в това „ново царство“, защото именно те трябва да се справят с гротескния вид на тези същества.

Друг автор, който се вълнува от усъвършенстването на човека чрез намеса в биологичните му структури, е Александър Беляев. Неговите произведения „Човекът-амфибия“ (1928), „Главата на професор Доуел“ (1937) и „Ариел“ (1941) са доказателство, че научната фантастика се вълнува от бъдещите пътища, които науката би могла да поеме.

У нас Любен Дилов споменава клонингите в своя роман „Пътят на Икар“ (1974).

Познанието в романа на В. Люцканова е доведено от учените до крайни проявления. Логическите категории, в които познанието осмисля заобикалящата го действителност, са изкривени от болните амбиции на науката и биват използвани за грубо нахлуване в емпиричния свят. Тук ученият сякаш се оттласква от човешкото, нещо, което виждаме и у Любен Дилов, и у Н. Михова¹, в лицето на изследователи, които използват човешкото същество като средство за познание, а науката преминава границите на своята любознателност към една радикална идеология, в която става въпрос вече за студена, абстрахирана от хуманизма обективност, за едно техницизирано вече съзнание.

Посредством фантастично изображение на клонирани хора и В. Люцканова проблематизира уникалността и идентичността на човешката същност. В образа на клонинга тя влага амбициите за съвършенство на науката, за своеобразно безсмъртие на човешкия гений, но подтиква мисълта към едно по-дълбоко осмисляне на ваянията на научните технологии и в крайна сметка показва насилствената репресия върху живите същества. Научната фантастика в лицето на авторите, които вече споменах, е единодушна, че всеки опит на учения да утвърди себе си във Вселената, да обезсмърти своя генотип и разум, е само безсмислено създаване на другост, която е унищожителна за естественото (без намесата на технологиите) развитие на индивида.

Ученият в романа на В. Люцканова осмисля заобикалящата го действителност през болните си амбиции за безсмъртие като грубо нахлува в емпиричния свят. Той се оттласква от човешкото и преминава границите на своята любознателност към една радикална идеология, в която вече става въпрос за студено, техницизирано съзнание.

Клонингите са създадени еднакви, толкова безобразно еднакви, с еднакви тела и мисли: „В мига, в който някой открие своята индивидуалност (казва доктор Андриш – бел. Е.Б.), ние сме загубени.“ (Люцканова 1975: 52)

¹ В романа „Интра“ (1989) съзнанието на героя Ан Орин е прехвърлено в друго тяло посредством процеса „телеграфиране“, т.е. възпроизвеждане на разузнавача и по-конкретно неговата психика, знания, познавателни възможности трябва да бъдат вложени в тяло с особеностите на местните сапиенси като същевременно стремежът е да бъдат запазени и познавателните възможности на инопланетяните

В научно-промишлен военен комплекс учени вече са реализирали фантазма за двойника, пренесен в полето на биотехнологията през материализирането му посредством клонинг технологиите. Науката не просто отправя предизвикателства към смъртта, тя успява да я преодолее с това Друго, което създава в лицето на клонинга, като придава безсмъртие, вечност, на Същото (човешкия материал, от който е конструиран клонингът).

В „Клонинги“ на фокус е репродуктивното клониране, но то се случва по краен начин. Насилствено е взет материал от донор, а износването на получения ембрион се случва по следния начин:

Трудното дойде после, да намерим сто бременни жени, да извадим собствените им зародиши и да настаним вас. (...) И още по-трудно беше след девет месеца, когато се погрижихме да ги освободим от това чуждо бреме, за което те не са и подозирали, че е чуждо. (Люцканова 1975: 18)

Материализирането на двойника със средствата на клонинг технологиите не е обикновено научно постижение. То поставя началото на едно радикално преосмисляне на човешката индивидуалност и провокира тревожни заключения, че всяка клетка на един организъм би могла да бъде матрица на друг идентичен организъм. Клонирането отнема онази чисто интимна обвързаност между хората, която природата е отредила за създаването на детето и това се случва през „хуманните“ пътища на науката. В „Клонинги“ целта на научния прогрес оправдава средствата, с които той бива постигнат. Масовото производство в лабораториите е аргументирано с това, че всичко се случва в името на човечеството, а този тип работа изисква краен емоционален самоконтрол.

Клонингът и донорът имат еднакъв генетичен код, но клонингът не е абсолютно копие на донора, а негов идентичен „близък“. По въпроса за идентичността на клонинга възникват немалко спорове сред критиците. Франсоа Бейлис² (философ) твърди, че „при клонирането не се възпроизвежда видът³, а по-скоро копираме себе си.“ (цит. по Янкуловска 2013: 115) Друго мнение застъпва тезата, че клонингът няма

² Франсоа Бейлис е философ, чиято иновативна работа в биоетиката разширява самите граници на това изследователско поле. Нейните многобройни публикации обхващат разнообразни теми, включително научни изследвания с участието на деца, ролята на биоетичните консултации, здравето на жените, изследванията на човешкия ембрион и новите генетични технологии.

³ Възпроизвеждането на вида според Бейлис се осъществява единствено чрез рекомбинация на гени, т.е. посредством полов акт. При ядрения трансфер няма рекомбинация, а копиране на самите себе си.

да бъде просто копие на друго човешко същество, а уникален човек. „Човешкият клонинг е идентичен близък, закъснял във времето. Той е по-млад близък, отглеждан в различна среда, в различно време и с ползите от това, да не бъде третиран по същия начин. (...) Някои автори, като Грегъри Пенса⁴, твърдят, че въпреки подобие на структурата на гена на молекулярно ниво ще има много различия.” (Моралес 2009: 4-5) Според него мозъкът не може да се клонира или дублира и най-важното – опитът на човешкото същество като цяло не може да бъде възпроизведен чрез клониране.

Романът на Весела Люцканова улавя нюансите на проблематичната идентичност на клонингите, които умишлено са изолирани в изкуствена среда, за да бъдат под контрол – физически и емоционален – и в нея отдават знанията си (не съвсем доброволно) за развитието на науката. Учените, които обучават тези 100 клонинга, създадени от клетки на човека, открили клонирането, се опитват, на базата на това възпроизвеждане, да повторят не само физиката му, но и неговия интелект. Доктор Зибел, героят, който осъществява идеята на своя учител, когото убива, с краен фанатизъм отглежда неговите копия в среда, създаваща условия за развитието на бъдещи гении и под строгото провеждане на ежедневни лекции.

В тях той изграждаше характерите ни бавно и методично, по точно определена система (споделя клонингът, който започва да осъзнава себе си – бел. Е.Б.); В първите петнайсет минути ни учеше да отдаваме живота си на науката. (Люцканова 1975: 12)

Клонирането на известни, талантиливи и гениални хора ще доведе до практическото безсмъртие на гения чрез обезсмъртяване на неговия генотип. Една личност, мултиплицирана стотици път, би могла да осъществи дейности, които изискват сътрудничество и безконфликтност, и по някакъв начин учените се опитват да реализират познавателната способност на тези таланти при крайни мерки на обучение. За да не се допусне индивидуалността на клонингите да се прояви, те живеят в стаи, точни копия една на друга, и се обличат еднакво. Единствено изследователската работа ги разграничава. „Трябва да не се отклонявам (казва единият от клонингите – бел. Е. Б.), да мисля само по проблемите, които имам да решавам. Нали разбираш, науката?” (Люцканова 1975: 35)

⁴ Грегъри Пенса е професор в Катедрата по философия в университета в Алабама (Бирмингам). Експерт по биоетика и автор на няколко книги.

Героите на В. Люцканова са сами, пропадащи в своите до фанатичност еднакви тела, които ги отчуждават един от друг: „Гладен бях за ласка, но напразно я чаках, дори в сънищата си. Бях сам! Са-а-а-м-м...” (Люцканова 1975: 34) Осъзнаването на самотата се случва със знанието за себе си, което получава, когато узнава за думата „клонинг” от надписите на една карта в кабинета на доктор Зибел, и то отделя клонинга от другите като него. Клонингът постепенно започва да се осъзнава като индивид. Втората стъпка към изграждането на индивидуалността е виждането на снимката на „бащата”: „...познато лице, което ме повтаряше във всичко. (...) Навярно след тридесет и пет години щях да бъда точно негово копие. Гледах собственото си лице, променяно през годините от вълнения, грижи, размисъл. Вече го обичах този мой баща...” (Люцканова 1975: 16)

Да имаш понятие за своите „корени”, означава да получиш индивидуалност. „Сега знаех нещо особено важно, което другите не знаеха. (...) ...след миг моят вътрешен поглед стана друг. И светът се промени в него, завъртя се този наш свят, който мислех, че познавам добре.” (Люцканова 1985: 11-12) Припознаването на родителя и развитието на индивидуалност у клонингите са проблематични, те усилено се разискват от критиците на клонирането и са свързани не само със самите клонинги, а и с донорите. Според Патриша Берд⁵ клонирането на хора представлява заплаха за нашата концепция за човешка идентичност и индивидуалност. Друг критик Леон Кас⁶ твърди, че клонингът „може да изпита сериозни опасения относно собствената си идентичност не само заради идентичен външен вид с друго човешко същество, а защото неговият близък може да бъде негов баща или майка”. (Моралес 2009: 4)

Героите преминават през фази на агресия, докато не достигнат до познанието за себе си и в крайна сметка до осмислянето им като човешки същества. Появилият се през ядрен трансфер човек трябва да се справи не само с шока, че е генетично копие на друг човек, но и с факта, че не е създаден от контакта между яйцеклетка и сперматозоид и че по някакъв начин не е създаден с любов: „Струва ми се, че само любовта може да открие онази незабележима индивидуалност, която има и при вас.” (Люцканова 1975: 56)

Клонингът на Люцканова не е в състояние да възприеме вида, с който се е появил на бял свят: „Четиригодишен, издрах лицата на няколко от другите момчета.

⁵ Британски генетик. Нейните изследвания са съсредоточени върху връзката между медицинските технологии и етиката

⁶ Американски лекар, учен и педагог. Неговите изследвания са в областта на клонирането, удължаването на живота и евтаназията.

Хванаха ме на местопрестъплението и ме наказаха. Държаха ме в изолация. Повече от месец. Съвсем сам. (...) Седемгодишен, изпочупих огледалата в общите помещения.” (Люцканова 1975: 9) В тези реакции на клонинга се наблюдава процесът, през който самото дете преминава, за да достигне до своята индивидуалност. В началото на романа постигането ѝ е невъзможно, защото клонингът не само, че вижда собственото си лице в множество други, но по някакъв начин и отражението в огледалото⁷ подсилва разпръснатостта на Аза в Другия. При клонинга Другият е неговият двойник и в този смисъл не е напълно Друг, което прави проблематично конструирането на индивидуалност. Още преди да получи познание за себе си, клонингът на емоционално ниво, както вече споменахме, през агресията възприема нетипичната прилика между себе си и останалите.

В романа клонингите нямат имена, а се познават по номера, които носят на ръцете. „Нямахме нужда от имена. Сега знаех – бяхме клонинги.” (Люцканова 1975: 20) „Деликатната ръкавица” на науката прекрачва границите на възпроизводството към производство, чиято цел не е да **отгледа** индивиди, а да **произведе** предмети, средства, с които си служи, за да се развива.

Възприемайки себе си като човешко същество, клонингът се превръща в осъзната сила и е готов да умре, но да **научи** всичко:

Все по-често откривах моето състояние и у другите, изостряше се вътрешното ми зрение (...) и се питах непрекъснато какво вършим и защо го вършим. И другите се питаха. (Люцканова 1975: 30)

Опознаването на света извън военния комплекс се осъществява посредством книгите и разказите на доктор Зибел. Когато научават всичко за клонирането и за това, че човешкото у тях е потъпкано, клонингите се разбунтуват: „... бяхме хора. (...) А един ден ние откъснахме номерата от гърдите си и ги захвърлихме в краката на Папинели. Не искахме да бъдем ярко светещи номера, твърде дълго бяхме живели без индивидуалност.” (Люцканова 1975: 61, 63)

Материализирането на двойника (клонирането на човешки същества) е съпътствано със стремежа на човека да се освободи от диктата на соматичното, като го

⁷ Огледалната фаза за детето е важна, защото в нея то разпознава образа в огледалото като отражение на собственото си тяло, а не като независим от него двойник. Този процес е важен за самоосъзнаването на детето като индивид.

експлоатира и дублира в различни по рода си протези. Клонирането поставя акцент върху най-интимната същност на тялото – генетичния код.

ДНК е най-точната ендо-протеза, която застрашително проблематизира необходимостта от усъвършенстване на всякакъв вид екзо-протези, в това число и най-перфекционираната – роботът. (Стойчев 2005: 139)

Човекът престава да бъде просто единен, „той престава да бъде дори еднородно композиран, а се превръща в хетерогенен конструкт, който започва да се разпада на съставните си елементи, който постепенно, в процеса на разделението, се оказват дори противоположности, антиподи.” (Съпова 2007: 49)

Поставена пред моралния съд на света, съвестта на учения съвсем не е уязвима. Тя е склонна да прекрачи границите на допустимото отклонение от етиката, за да задоволи не толкова стремежите за научен прогрес, а субективни желания за власт. И този роман подкрепя тезата, че научното познание не е изцяло обективно - въпреки неговия стремеж към обективност и максимално абстрахиране от обекта на познание.

Колко далеч можем или трябва да стигнем в модифицирането на природата, сменяйки видовете, контролирайки еволюцията, преструвайки се на богове?

Независимо дали изследователят се озовава в космическото пространство, на други планети, или на Земята, амбициите му да изследва Другия (под всякаква форма) го изправят пред редица въпроси, свързани не само с опознаване на собствените си биологични и емоционални граници, но и с навлизането в границите на Другия, често пъти агресивно. В романа „Клонинги“ не става въпрос само за познание, разгледано през ракурса на научните експерименти, а се сблъскваме с двете му крайности – емоционално (у клонинга) и до абсурдност рационализирано (у лекарите), безчувствено и вгледано единствено в собствената си самодостатъчност.

Науката скъсва с природата по един много груб начин, като се опитва да изझे нейните функции. „Източник на нейното развитие е чувството за несъвършенство на съществуващите норми, безкраен стремеж към знания.“ (Михова 1988: 31)

Опитите за отчуждение на науката от емоционалното и субективното поставят човешкото познание в особена шизофренична позиция. От една страна, отчуждението от средата е условие за по-адекватното възприемане на новото, но от друга страна, абстрахирането от вече натрупаните познания е невъзможно, защото това означава пренебрегване на познавателната база и опит, от които изхожда нашето познание.

Научната рационалност на цивилизацията е немислима без отчуждението на индивида. Затова героите на романа „Клонинги“ са сами и работят при пълна недостъпност на външния свят, за да могат да разгръщат своите изследвания на базата на това, което учените са вложили в тях като познания. Това им помага да се „изградят“ като личности, каквито трябва да бъдат, а не каквито природата създава, и да се втурнат в радикално преустройство на една среда, която познават само на думи.

По такъв начин моделирано човешкото съзнание влиза в противоречие с неговите естествени и чувствени качества и е способно да премахне всичко от пътя си в името на науката. Потискането на естественото развитие на сетивността се превръща в условие за разгръщане на пълния потенциал на мисловните сили, но тук вече не става въпрос за естествения ход на еволюцията на нашето съзнание, а за разум, който вече е репресивен в самата си функция. Романът остро откликва на една подобна бъдеща картина на човешкия разум:

И човек щеше да съществува, за да храни този съвършен мозък, да го носи по съвещания, да изгражда теории и хипотези, изкушени от всякакви чувства и лишени от съвест, да се пресмята точно и безпощадно гибелта на другите, а и собствената си гибел. (Люцканова 1975: 37)

Представената в „Клонинги“ наука се опитва да изтъкне своята максимална обективизация (прекрачва всички допустими граници), като се стреми към субективизиране на материята, желание за точно възпроизвеждане на информацията от клетката на донора, която при подходящи условия на обучение на самите клонинги ще благоприятства за постигането на подобие в начините на познание: „Вие имате единствено баща и него повтаряте във всичко (доктор Зибел казва клонинга – бел. Е. Б.). Отгледахме ви при условия, които рано развиват необходимите качества за науката.“ (Люцканова 1975: 18)

Романът на В. Люцканова „Клонинги“ ни превежда през ужасите на едно не толкова далечно бъдеще, в което човешкото ще се превърне в единствената алтернатива за съхраняване и контролиране на познание, до такава степен повлияно от технологиите, че самото то започва да се държи като роботизиран механизъм. Това са актуални проблеми на нашето съвремие, а този вид литература не само осмисля, но и проследява възможните им реализации, които винаги се ситуират в крайните форми на познанието. Или емоционалното ще надделее над логиката, или обратното. По-щадящ

в случая се оказва първият вариант на проявленията на познанието, защото, ако той се съсредоточи в друга му форма, научната фантастика ясно показва какви ще бъдат последствията за човечеството – емоционално и физическо самозаличаване.

Библиография

Михова 1988: Михова, Н. Диалектика в методологията на научното познание. София: Наука и изкуство, 1988.

Николчина 1992: Николчина, М. Човекът-утопия [в литературата]. София: Унив. изд. Св. Климент Охридски, 1992.

Стойчев 2005: Стойчев, В. Двойникът или другото във вечността на същото: победата на картезианското cogito? – В: Раздвоеният човек: Студии и есета. Велико Търново: Фабер, 2005.

Стъпова 2007: Стъпова, И. Идеята за двойника. Велико Търново: Фабер, 2007.

Христова 2009: Христова, С. Етика в света на биотехнологиите. Велико Търново: Фабер, 2009.

Янкуловска 2013: Янкуловска, С. Биоетика. Плевен: Изд. център на Мед. унив., 2013.

Morales 2009: Morales, N. Psychological and Ideological Aspects of Human Cloning: A Transition to a Transhumanist Psychology // Journal of Evolution and Technology – Vol. 20 Issue 2 – August 2009.

Robertson 1994: Robertson J. The Question of Human Cloning // Hastings Center Report, Vol. 24, No. 2 (Mar. – Apr., 1994).